

ТЕЛЕКӨРСӨТҮҮДӨГҮ МААЛЫМАТ ПУБЛИЦИСТИКАЛЫК ЖАНРЛАР

Телекөрсөтүүдө маалыматтык берүүлөр күндүн программасынын негизин түзөт. Маалыматтык жанрлардын максаты болуп маанилүү окуяларды оперативдүү билдирүү саналат. Ал эми макалада телекөрсөтүүдөгү маалымат публицистикалык жанрлардын мүнөздөмөсү жана алардын функциялары каралат.

ММКнын системасына карай жанр үч түргө бөлүнөт: теле журналистикадагы жанр, радио-журналистикадагы жанр жана басма сөз жанры. Журналистика илиминде, негизинен, жанрлар үч чоң топко бөлүнөт: маалыматтык, аналитикалык жана көркөм-публицистикалык. Ал эми заманбап телекөрсөтүүдө теле публицистиканын үч түрү бар: маалымат публицистикалык жанры, аналитикалык публицистика жанр, көркөм публицистикалык жанр. Маалымат публицистикалык жанр - телекөрсөтүүдө көбүрөөк кездешүүчү жанр. Маалыматта көбүнчө жаңы эле болуп өткөн окуя тууралуу баяндалат. Маалыматтык жанрлардын максаты – маанилүү окуяларды оперативдүү билдирүү. Окуянын негизин факт түзөт. «Факт» - латын тилинен которгондо «жасалган» деген түшүнүктү берет. Маалыматтык жанрлардын негизин фактылар жөнүндө билдирүүлөр түзөт. Маалымат жанры өтө оперативдүү жана фактынын негизинде алынып, так болуусу зарыл [1].

Маалымат жанрына курч жана жеткиликтүү баяндоо, фактыларга негизделген далилдөөлөр мүнөздүү. Маалымат жанрынын негизги жанрдык белгиси жана милдети катары буларды айтууга болот: коомдук турмуштун ар кайсы сфераларынан маалымат берүү, маалыматты өз учурунда, толук жана так жеткирүү [2].

Маалымат публицистикалык жанр коомдук турмуштагы, учурдагы эң маанилүү олуттуу проблемаларды көтөрүп чыгат жана чагылдырат. Күндөлүк коомдук, саясий жана актуалдуу маселелерге карата курч, көркөм сөздүн күчү менен жазылган өзгөчө жанр, б.а., автордун эң актуалдуу саясий коомдук маселелер жана күндөлүк саясий окуялар боюнча пикир айтышы менен мүнөздөлөт. Маалымат публицистикалык жанрда учурдун курч кырдаалы чагылдырылып, коомдук ой-пикир жана көз караштардын калыптанышына жардам берет. Маалымат публицистика жанрынын көркөм публицистика жанрынан айырмачылыгын көркөм каражаттардын азыраак колдонулушу түзөт. Публицистика - чыгармачылык иштин бир түрү. Ал – негизинен, коомдук турмуштагы, учурдагы эң маанилүү олуттуу проблемаларды көтөрүп чыккан жана чагылдырган журналисттик чыгарма [4].

Телекөрсөтүүдөгү маалымат публицистикалык жанрга репортаж, заметка, интервью, отчет кирет [1]. Телевизиондук маалымат публицистиканын ар бир бир түрүнө мүнөздөмө берсек.

Заметка жанры. Заметка жанры - фактыны чагылдырып, кыскача билдирүүнү билдирген журналистиканын маалымат жанры. Бул жалпы журналистикалык жанр ММКнын бардык тармагында колдонулат. Заметканы кээде хроникалуу билдирүү деп да аташат (Хроника грек сөзү – *chronos* – «убакыт» деген түшүнүктү берет). Хроника – бул тарыхый окуялардын

хронологиялык түрдө жазылышы. Ошондуктан журналисттерди окуянын летописци, учурдун летописци деп да аташат. Телекөрсөтүүдө бул жанр оозеки билдирүү жана видеозаметка түрүндө чагылдырылат. Документалдуу кинематографияда видеозаметканы хроникалуу репортаж деп аташат. Заметка – бул жаңылыктардын чыгарылышында өтө кеңири тараган маалыматтык жанр [2].

Заметка оозеки билдирүү катарында видеосюжетти белгилүү бир себептер менен берүүгө мүмкүн эмес же видеоматериал алына элек учурларда берилет. Мисалы: «Кабар агентствосунун билдиргенине караганда, кечээ Иран мамлекетинин Президенти жашыруун түрдө мамлекетти таштап качып кеткен». Жаңылык бир сүйлөм менен ким, качан, кайда, эмне кылгандыгын кабарлайт. Заметкада Ким? Качан? Кайда? деген суроолорго гана кыскача жооп берилет.

Бул журналисттик жанр «кандай?», «эмне себептен?» деген суроого жооп бербейт. Эгер жаңылык бул суроолорго жооп берүүнү, комментарийлөөнү, анализдөөнү, керектүү баа берүүнү талап кылса, бул үчүн башка жанрлар бар [3].

Видеозаметканы (сюжетти) шарттуу түрдө эки түргө бөлүүгө болот.

Биринчи – расмий салттуу формадагы кабарды билдирүү: мыйзам чыгаруу органынын сессиясынан тартып пресс–конференцияга чейин. Мындай иш-чараны тартуу учурунда тажрыйбалуу оператор журналисттин көрсөтүлүшү зарыл эмес деп эсептейт. Стандарттуу монтаждык бет өзүнө залдын бир нече жалпы планын, чыгып сүйлөгөндөрдүн ири планын, президиумдун панорамасын, угуп жаткандардан бир нече кадр (биринчи учурда – депутаттар, экинчиси - журналисттер) ордунан суроо бергендер, трибунадан жоопту камтыйт. Мындай визуалдуу материал редакцияга түшөт. Кийинки иш монтаж жана кадрдан сырткаркы текст жазуу болуп эсептелет.

Экинчи түрүн заметканы сценарийлүү же автордук деп атоого болот. Мында журналисттин бардык чыгармачыл өндүрүштүк процесске катышуусу талап кылынат. Автор съемка жана монтаждын жасалышын эрте пландайт. Автор журналист съемкага сөзсүз түрдө катышып, ага ишти уюштуруу, съемка жүрүп жаткан жердеги өндүрүштүн бардык суроолорун чечүү жүктөлөт. Автор сюжетти даярдоодо төмөндөгүдөй этаптарды өзүнө камтыйт: тема тандоо жана бекитүү, съемканын объектисин үйрөнүү жана сценарийдик планды түзүү, съемкага монтажга катышып текст жазуу. Бардык учурда текст кыска болуп, көрүүчүлөрдө пайда болчу бардык суроолорго жооп берет. Бул учурда өзгөчө көңүл буруучу нерсе: заметканын тексти видеокатарды кайталабайт. Мисалга алсак, биз маалымат видеозаметкадан көп учурда кадрдан сырткары мындай сүйлөмдөрдү угабыз: «Трибунага ... сөз сүйлөө үчүн чыкты, отургандар анын сүйлөөсүн кызуу колдоп турду». Бул экрандан көрүнүп турат, кошумча түшүндүрүүнүн кажети жок [5].

Заметкага текст жазууда оозеки кеп менен жазуу ишинин айырмачылыгын билүү керек. Расмий (протоколдуу) материалдарды жандандырып, супсак кылбоо зарыл. Бул үчүн узун сүйлөмдөрдөн качып, телевизиондук лексика, таза илимий терминология талап кылынбайт [2]. Заметканын кадрдан сырткары текстин маалымат программасынын алып баруучусу же диктор окуйт. Кадрдан сырткаркы автордук заметканы эфирге чейин автор журналист жазат.

Репортаж жанры. Репортаж жанры билдирүү, маалымдоо деген түшүнүктү берет. Репортаж жанры телекөрсөтүүдөгү маалымат публицистикалык жанр катары окуяны оперативдүү чагылдырып, башка жанрлардан айырмачылыгы окуя так жана сүрөттөлүш менен берилгендигинде. Репортажда окуя башкы

орунда турат. Окуя репортаждын объектиси катары берилет. Мисалга алсак, репортаждын белгилүү теоретиги жана практиги Ю. Летунов мындай деп жазат: «Репортаж- это маленькое, но законченное произведение, с завязкой, кульминацией, развязкой. Он должен быть драматургичен» [6].

Репортаж – синтетикалык жанр. Ал өзүнө сүрөттөмөнүн, интервьюнун, комментарийдин элементтерин камтыйт. Телерепортаждын тексти бардык фрагменттерди органикалуу бириктирип турушу керек. Алар материалдын темасын ачууда негизги ролду ойнойт. Репортаж окуя болуп жаткан жерден жана болуп өткөн жерден алынат.

Репортаж жанры үч түргө бөлүнөт.

- Окуялуу репортаж;
- Таанып-билүү репортажы;
- Проблемалуу репортаж;

Окуялуу репортаж - бул коомдук мааниге ээ болгон чоң репортаж. Бул репортажда окуя кыска жана так оперативдүү берилгендиги менен айырмаланат.

Таанып-билүүчүлүк репортаж - репортер белгилүү бир теманын алкагында кененирээк сөз кылып, коомго агартуучулук мүнөздөгү окуяны көбүрөөк баяндайт.

Проблемалуу репортажда коомдо болуп жаткан маселеге репортер кеңири токтолуп, материалга анализ жүргүзүп, күбөлүк, документтер менен көбүрөөк иштейт.

Репортаж жанрынын бул үч түрү тең телекөрсөтүүдө кеңири колдонулат [1].

Репортажды жазган жана даярдаган адамды бүгүнкү күндө репортер деп атап жүрүшөт. Ал эми көрүүчүлөрдүн ишенимине ээ болуу жана бул ишенимди андан ары сактап калуу, аудиторияны түзүү үчүн репортер эл ишенимине ээ болгон адамдын репутациясына жетишүүсү зарыл [2].

Телекөрсөтүүдө репортаж жанры так жана негиздүү болуп, көрүүчүлөр менен өнөктөштүк мамиле түзүлгөндөй болуусу керек. Көрүүчүлөрдүн ишенимине жетишүү үчүн репортер текшерилген фактылар менен гана чектелүүгө милдеттүү. Ал эми репортердун милдети чагылдырылып жаткан темага тиешеси болгон орчундуу фактыларды жыйноо жана маалыматтын булагын көрсөтүү. Көрүүчүлөрдүн ишенимин сактоо үчүн репортер фактыларды жыйноого жана баяндоого калыс мамиледе болууга милдеттүү. Бул абдан маанилүү талап, ачыктык факторусуз телерепортаждын калган бардык аспектиери маанисин жоготот [3].

Телевизиондук репортаж көрүүчүлөргө бир караганда түшүнүктүү болуш үчүн, абдан жогорку даражада так жана таасын жазылып, тартылууга жана берилүүгө тийиш.

Эреже катары, тележурналисттин өз көрүүчүлөрүнө бир гана жолу кайрылууга мүмкүнчүлүгү бар. Адатта, көрүүчүлөрдүн сюжетти кайталап көрүүгө мүмкүнчүлүгү болбойт. Андыктан так, таасын стиль жана логикалуу монтаж эң орчундуу талап болуп саналат. Репортердун лексикасы так болуп, пайдаланган сөздөрү көрүүчүлөргө жеңил жетүүсү зарыл [2].

Сюжеттин темптик ыргагы, үнү жана сүрөттөрү репортаждын мазмундук жагын өнүктүрөт.

Материалдын сценарийин, комментарийди, аны берүүнү, интонацияны, темп ыргагын, үн катарын жана сүрөттөрдү туура айкалыштыруу теле репортаждын биримдигин камсыз кылат. Эгерде ушул аталган элементтердин бирөө эле материалга ылайык келбей турса, көрүүчүнүн сюжетти кабыл алуусу жаңылыш болуп чыгышы мүмкүн.

Тележурналист коюучунун чеберчилигине ээ болуусу керек, эфирге чыгуучу ар бир сюжетти даярдоо үчүн журналисттин устаттыгы сюжеттин негизинде алынуучу фактыларды жана көрсөтүүчү материалдарды жыйноодо жана аранжировкалоодо, окуяны баяндоодо талап кылынат, эфирдик материалды көрүүчүлөргө жеткирүү үчүн ушул элементтин бардыгын эске алуу керек [2].

Интервью жанры. Интервью – англис сөзү (interview) аңгемелешүү, маектешүү деген түшүнүктү берет. Интервью жанры салттуу түрдө публицистиканын информациялык тобуна кирет.

Бул жанр, негизинен, публицистиканын жанры катары актуалдуу суроолордун астында журналисттин иш алып баруусун карайт. Заманбап телекөрсөтүүдө диалогдук жанрлардын катарына кирет. Белгилей кетүүчү нерсе, интервью жанр болуп гана аталбастан, ошондой эле корреспонденцияга жана башка материалдарга маалымат алуунун методу катары саналат. Мисалга алсак, репортажда, автордук программаларда маалымат алуу методу катары колдонулат. Интервью жанры эки мааниге ээ. Биринчиден, сурап билүү, экинчиден, аңгемелешүү. Интервьюда окуя эки адамдын аңгемелешүүсү аркылуу чагылдырылат. Интервьюнун максаты – маанилүү окуяларды сурап билүү жана аңгемелешүү аркылуу чагылдыруу. Интервью жанрынын башка жанрлардан айырмачылыгы маалымат гана бербестен, коомду ынандырат жана коомдук пикирди туудурат. Интервью жанры жанр катары телеэкранда эң маанилүү орунду ээлейт. Интервью сюжетке сапаттык баа берүүнүн ыкмасы катары да колдонулат [5].

Батыштын окумуштуулары үчүн интервью маалымат алуу методу деген көбүрөөк мүнөздүү. Эгерде интервью берип жаткан адам окуянын тамыры жана булактары жөнүндө жакшы билсе, анда анын пикири жазылган тасма мыкты деп эсептелинип, интервью берүүчү окуяга өз баасын айта алат, материалга субъективдүүлүктүн зарыл болгон белгилерин бере алат.

Интервью берип жаткан адамды көрүп жана угуп отуруп көрүүчүлөр бул маалымат булагынан канчалык даражада ишенимдүү экендиги туурасында өз пикирин түзө алат. Телекөрсөтүүдө окуяга күбө болгон адамдын берген интервьюсу көп учурда анын эмоциясы менен коштолуп, окуяны кеңири билүүгө жардам берет. Күбө болгон адамдын комментарийи аудиторияга окуянын адамдык, ички аспектилерин түшүнүүгө жардам берет [2].

Телеберүүдө интервью алуунун бир канча жолдору бар:

- Суроо берүүдө татаал терминдик сөздөрдү колдонбоо.
- Интервью алуу учурунда узун сүйлөмдөн турган суроолорду бербөө.
- Эки варианттуу жооп (ооба же жок деген жооп) алуудан качуу.
- Кайра-кайра кайталануучу суроолорду бербөө.
- Коомдук кызыкчылыкты пайда кылган суроолорду берүү.
- Бир учурда эки суроо бербөө.

Интервью жанры төмөндөгүдөй болуп бөлүнөт.

1. Интервью-диалог.
2. Интервью-монолог.
3. Интервью-портрет.
4. Интервью-пикирлешүү.
5. Коллективдүү интервью.
6. Интервью-анкета.
7. Блиц-интервью.
8. Протоколдук интервью.

Заманбап телекөрсөтүүдө жогорудагы интервью жанрынын бардык түрү кеңири колдонулат. Мисалга алсак, Ысык-Көл телерадиокомпаниясында интервью-диалог, интервью-монолог, блиц-интервью кеңири колдонулат. Ал эми интервью алуучу журналистти интервьюер деп аташат. Интервьюер интервью алуунун технологиясын, психологиялык, этикалык, социалдык факторлорун эске алуусу зарыл [4].

Отчет жанры. Отчет жанры заметка жанрынан кийин пайда болгон. Отчет жанры заметкадан айырмаланып, кабарды көлөмдүү чагылдырып, окуянын кандай өтүп жаткандыгы толук берилет. Планы алдын ала түзүлбөйт. Отчет жанры телекөрсөтүүдө кеңири колдонулат. Отчет конференция, семинар, конгресс, сот залынан алынып берилет. Анда конференцияда окулган докладдар, докладдардын темасы, доклад окуган адамдардын ысымдары, талкуулар, чыгып сүйлөгөндөр бардыгы кеңири камтылат. Отчет жанры түз маалыматтык отчет, аналитикалык отчет, тематикалуу отчет болуп бөлүнөт.

Түз маалыматтык отчетто комментарий берилбейт. Автор конференциянын жүрүшүндө майда деталдарына чейин көңүл бурат. Мисалы, түз маалыматтык отчет КТРде кеңири колдонулуп жүрөт. Аналитикалык отчетто автор болуп жаткан окуяга комментарий берип, кошумча билдирүүлөрдү кошуп, анализдеп актуалдуу проблемаларды көтөрүп чыгат.

Тематикалык отчетто автор окулган докладдардын ичинен актуалдуу проблеманы көтөрүп чыккан 2-3 темадагы докладды тандап алып, ал тема боюнча өз көз карашын, аудиториянын көз карашын кошуп, өзүнчө бир телепрограмма даярдап чыгат. Телекөрсөтүүдө түз маалыматтык отчет кеңири колдонулат.

Адабияттар:

1. Кузнецов А. Телевизионная журналистика. – М.: МГУ, 1998.
2. Князев А. Основы тележурналистики и телерепортажа. – Б., 2001.
3. Ворошилов В.В. Журналистика. – М., 2000.
4. Корконосенко С.Г. Основы журналистики. – М., 2007.
5. Прохоров Е.П. Введение в теорию журналистики. – М., 2002
6. Летунов Ю. Время. Люди. Микрофон. – М., 1974. – 111 б.